

УДК: 94(477)“15/16”

Т. Р. КОВАЛЕЦЬ*

**НЕВІДОМИЙ ГЕТЬМАН МАРКО КОВТУН: ДОКУМЕНТИ
З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЧЧИНИ XVI–XVII СТ**

Проаналізовано новознайдені джерела до історії українського козацтва 1600–1602 рр., а саме: королівський універсал і охоронний лист козацькому війську під проводом Самійла Кішки, зягнучому урядом Речі Посполитої для участі в кампанії проти волоського господаря Міхая Хороброго, а також лист-прохання невідомого досі козацького гетьмана Марка Ковтуна до краківського каштеляна, українського магната Януша Острозького.

Тексти документів разом із перекладами їх українською мовою, примітками та коментарями публікуються вперше.

Ключові слова: Військо Запорозьке; Річ Посполита; Самійло Кішка; Марко Ковтун; публікація джерел.

Після придушення у 1596 р. військом Речі Посполитої козацького виступу під проводом Северина Наливайка, Григорія Лободи та Матвія Шаули для Війська Запорозького настав період глибокої кризи, що завершилася через кілька літ завдяки участі козацьких загонів у волоській та ліфляндській кампаніях. Через відсутність широкої джерельної бази цей період історії українського козацтва постає перед дослідниками своєрідною “білою плямою”, ґрунтовне вивчення якої, видається, може стосуватися тільки окремих коротких часових відтинків. Саме тому кожен новознайдений джерельний матеріал дає змогу трохи підійняти завісу таємничості, а іноді ще й з іншого ракурсу дослідити відомі події.

Після появи наприкінці XIX–початку XX ст. кількох археографічних зібрань, де були вміщені деякі документи з історії Війська Запорозького згаданого періоду¹, подальші евристичні пошуки увінчалися успіхом тільки на початку XXI ст.². Метою цієї статті є опублікування разом із перекладом українською мовою, примітками та науковими коментарями новознайдених документів: універсалу польського короля Зигмунта III та глейту (охоронного листа), виданих у серпні 1600 р. козацькому війську під проводом гетьмана Самійла Кішки (воно вирушало на війну із волоським господарем Міхаєм Хоробрим), а також листа-прохання невідомого досі запорозького гетьмана Марка Ковтуна до краківського каштеляна, українського магната Януша Острозького від 22 жовтня 1602 р.

---

* *Ковалець Тарас Романович* – кандидат історичних наук, асистент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Ступивши у 1593 р. на стіл Волоського князівства, Михайл Хоробрий уже наступного року розпочав успішну антитурецьку боротьбу і водночас намагався об'єднати Волоське, Семигородське та Молдавське князівства. Присутність під боком пригніченого Солоницьким розгромом і розтривоженого репресіями з боку польської влади та кривавою внутрішньою боротьбою запорозького воїнства аж ніяк не могла залишитись непоміченою спритним господарем. Ще 1595–1596 рр. Михайл, висилаючи “трохи упоминку”, тобто грошей та подарунків, козацькій старшині для залучення запорозького війська (“поганина того допоможе мені побороти за Хрест Святий, за кров християнську”), обіцяв їм за службу щедрю платню та “сукна”³. Достеменно невідомою залишається реакція запорожців на такі пропозиції. Певні вказівки у джерелах все ж дали змогу ідентифікувати козацькі контингенти на службі в Міхая: так, 1598 р. до волоського господаря прибув загін запорожців на чолі з козаком Мітлюю⁴, а восени 1599 р. зайняття волоським військом Семигороду, як висловився М. Грушевський, обійшлося, “мабуть, також не без козацької участі”⁵.

Навесні 1600 р., не знаходячи підтримки з боку Зигмунта III для своїх претензій на Молдавське князівство, Михайл Хоробрий за лічені тижні вирішив справу силою, розбивши молдавське військо і союзні йому польські підрозділи та дійшовши аж до Покуття. Назрівало масштабне збройне зіткнення новоствореної держави та Речі Посполитої, важливу роль у якому судилося відіграти Війську Запорозькому⁶. Ще у січні 1600 р. польський король наказував своєму посланцеві на Запорозжя переконувати козаків вірно служити Речі Посполитій та дорікати їм за тісні контакти з Міхасем, котрий усіма засобами перетягав низовців на свій бік⁷. Натомість козаки вимагали скасування баніції, накладеної на них після Солониці, повернення права на самоврядування тощо⁸. Переговори тривали цілу весну та початок літа, однак задоволення основних вимог запорожців могло відбутися тільки на сеймі наступного року. У червні король через свого поручика Яна Оришковського закликав козаків та їх тодішнього гетьмана С. Кішку до участі у поході проти Міхая Хороброго⁹, однак певне матеріальне заохочення низовцям прибуло аж у перші дні липня: тоді Оришковський у гирлі Дніпра біля Очакова наздогнав козаків, які вирушили на море, й переконав їх повернутися й допомогти коронному війську¹⁰.

Уже тоді, в липні, під час підготовки запорожців до кампанії постала гостра проблема офіційного визнання статусу учасників цього походу. В одному з листів до великого гетьмана коронного Яна Замойського С. Кішка нарікав на “панів старост українних і їх намісників”, котрі над козаками та їх сім'ями “убивства і брутальність за уподобанням своїм чинять”¹¹. 16 липня, вірогідно, отримавши певні обіцянки захистити інтереси запорожців, Кішка вирушив із Запорозжя до Тербовлі – ви-

значеного Замойським місця збору загонів. Із листа, який 1 серпня відправив козацький ватажок коронному гетьманові, дізнаємося про важке піднімання війська проти течії змілілим Дніпром та плани козаків через тиждень прибути до Канева і провести там остаточний збір товариства, “щоб зійшлися всі з прикордонних міст”¹². Цього ж дня у Варшаві Зигмунт III, прислухавшись до попередніх прохань запорожців, вислав до них листа, у якому відзначав: “щоб ви не остерігалися ніяких небезпек через минулі події (йдеться про повстання 1594–1596 рр. – *Т. К.*), глейт вам посилаємо, даємо і до станів, також і урядів різні листи, щоб проти вас, дружин, дітей ваших і маєтків поводитися спокійно”¹³. Королівський універсал¹⁴ про прийняття козаків на державну службу, а також згаданий глейт¹⁵, тобто охоронну грамоту для запорожців як осіб, поставлених на той час поза законом, нам пощастило відшукати у польських архівосховищах.

Універсал Зигмунта III, датований 2 серпня 1600 р., містить пряму вказівку на причини наймання запорозького війська: для участі його у поході “супроти Міхая, котрий землю волоську, що була під нашою обороною, опанував і проти нас і держав наших замисел поганий, як до нас доходило, мав”. Шляхті та урядникам повідомлялося, що козаки повинні, “зважаючи на минулі справи і вчинки, ніякого від урядів та підданих наших не мати гніту й утисків”, однак зі свого боку вони “мають також поводитися скромно, спокійно, достойно, для нас і гетьманів наших вірно, зичливо, приязно”.

Королівський глейт значно коротший від універсалу, проте основна теза в ньому сформульована інакше: “нагадуємо і наказуємо, щоби всюди, де б не прийшли до міст, містечок та сіл наших і підданих наших, якщо б із них хтось прийшов і мешкав чи перебував, також дружини, діти і маєтки їх були безпечні, ніякого гніту і утисків не мали”. Більше того, козакам гарантувалися “захист з боку урядів та справедливість в усіляких кривдах і справах своїх”.

Під час маршу на з’єднання із коронним військом С. Кішка був звинувачений у зраді та співпраці з Міхаєм Хоробрим, а новим керівником став Гаврило Крутневич. Хоч усі звинувачення з Кішки після певного “внутрішнього розслідування” були зняті, козаки дуже спізнились і прибули до Замойського тільки 20 жовтня, себто за тиждень перед вирішальною битвою під Буковим, у якій прилучилися до розгрому війська волоського господаря¹⁶.

Задоволений із козацької допомоги у Волощині польський уряд наступного року, після традиційно тривалих переговорів, зумів знову залучити контингент запорожців під командуванням С. Кішки до участі в кампанії проти шведів у Лівонії. Із жовтня 1601 р. до березня 1602 р. козаки взяли участь в облозі фортець Вольмар, Анстла, а їхні кінні загони охороняли комунікації коронного війська. Через кепське

постачання розпочався голод, запорожці зазнавали тяжких утрат під час штурмів ворожих укріплень. Наприкінці лютого, під час одного з таких штурмів, а, можливо, вночі із 28 лютого на 1 березня у бою зі шведською кіннотою біля міста Пилтсамаа (сучасний повіт Йигевамаа Естонії) за підозрілих обставин загинув і сам козацький гетьман¹⁷. Незабаром, виснажені зимовою кампанією, загопи запорожців, за влучним висловом М. Грушевського, “пішли на Білу-Русь – латати злидні”¹⁸: не отримавши платні за службу, стали на постій по білоруських містах, які взялися нещадно грабувати¹⁹. У березні-квітні 1602 р. козацьким “старшим” був Г. Крутневич, про що свідчить його листування із Замойським²⁰. Наступником Крутневича став “гетьман” Іван Куцькович, який “тримав булаву” до кінця року.

Кореспонденція цих очільників запорожців указує на те, що козаки зупинилися тут майже на цілий 1602 р. та частину 1603 р., зокрема, про це свідчать листи гетьмана Івана Куцьковича, датовані травнем та груднем 1602 р., вислані з міст Могилева, Вітебська і села Островно на Вітебщині, його наступника Івана Косого 22 січня 1603 р. із Могилева²¹ тощо.

У такому контексті дещо парадоксально виглядає інша знахідка – лист до князя Януша Острозького, датований 22 жовтня 1602 р. і висланий із міста Чуднова на Поділлі. Автором його є досі невідомий “Марко Ковтун, гетьман Війська Запорозького”²². Згідно з цим листом, до магната відправлялося послів “Павла Чорнобильця, Верховського, Міська Турчина”, котрі мали клопотатися перед Острозьким у двох справах: поверненні відібраних, вірогідно, монахами козацьких коней та речей (щоб князь “коней товаришів Війська нашого, затриманих із сідлами та іншими речами в Чуднівському ключі, абатстві ВКМ²³, <...> зволив наказати повернути”), а також передання двох листів до Війська Запорозького “воєводи любельського (Марка Собеського. – Т. К.) і лист ЙМП воєводи київського (Костянтина-Василя Острозького. – Т. К.)”, що були в адресата.

Повторимося, до нас дійшли тільки фрагменти листування козацьких ватажків (власне, тільки одного – І. Куцьковича) із травня та грудня 1602 р., тоді як тогорічні літо й осінь в історії українського козацтва постають майже цілковитою terra incognita. Видається вкрай сумнівним, що на короткий час у козацькому війську, яке перебувало в Білорусі, І. Куцьковича замінив новий командувач М. Ковтун, який улітку – на початку осені 1602 р. відлучався на більш ніж 700 км на південь, на Поділля до Чуднова, щоб через місяць осіннім бездоріжжям повернутися в північну Білорусь. Таким чином, можна припустити, що принаймні на осінь 1602 р. в українського козацтва були два гетьмани – один, офіційно визнаний, командував рештками загонів С. Кішки в Білорусі, інший, може, навіть без офіційного статусу, перебував в Україні та намагався контактувати з місцевими урядами²⁴.

Отож, маємо справу з цінними джерелами, що розкривають досі невідомі сторінки історії українського козацтва на зламі XVI–XVII ст. Зважаючи на свій зміст, ці документи можуть також бути використані для дослідження тогочасних польсько-волоських стосунків, взаємовідносин козацтва із представниками польської еліти тощо.

У додатку обговорювані документи подаємо як першодрук у супроводі нашого перекладу, коментарів та приміток. Універсал і глейт Зигмунта III залишилися в копіях: глейт – початку XVII ст., універсал – 2-ї пол. XVIII ст. Лист Марка Ковтуна зберігся в оригіналі.

Усі три джерела польськомовні. Їх текст осучаснено згідно з усталеною інструкцією для видання таких історичних джерел²⁵, а також із наслідуванням методики, застосовуваної в сучасних подібних археографічних публікаціях²⁶. Для зручності сприйняття здійснено незначний переділ речень. Сумнівно прочитані й перекладені фрагменти акцентовано знаком (?), а розшифрування скорочених частин слів та пропущених слів, ключових для розуміння думки, подано у квадратних дужках.

Перелік скорочень:

- ВКМ** – Ваша князівська милість
КЙМ – король його милість
ММП – мені милостивий пан, мій милостивий пан
НМП – наш милостивий пан
JMP – Jego Miłość Pan
ЖОК – Jaśnie Oświecone Książę
КJM – Król Jego Miłość
МMP – mnie miłościwy Pan, mój miłościwy Pan
NMP – nasz miłościwy Pan
WXM – Wasza Książęca Miłość nasz miłościwy Pan

№ 1

**Універсал короля Зигмунта III²⁷
 про зятягнення запорозького війська під керівництвом
 гетьмана Самійла Кішки на війну проти Міхая Хороброго**

Варшава, 2 серпня 1600-го року

*/739/ 16[00] die 2 sierpnia
 Od KJM Zygmuta III²⁸*

Ex M[anu]s[cripti] Metrice[s] Regni

Wszem wobec i każdemu²⁹ z osobna, komu to etc. oznajmujemy, iż za ofiarowaniem się na służbę naszą [i] Rzeczypospolitej rycerstwa Zaporowskiego z hetmanem swym Samuelem Koszką przeciw Michałowi, który ziemię Wołoską pod obroną naszą będącą opanował i przeciw nam i państwowi naszym umysł zły, jako nas dochodzi, wziął, przed się wdzięcznie przyjąwszy, [na] tę ich chęć gлейт nasz królewski dla wszelakiego pomienionego rycerstwa tak w powszechności, jako

i z osobna każdego w państwach naszych bezpieczeństwa im dajemy, warując im to, że nie mają względem przeszłych spraw i postępów żadnego od urzędów [i] poddanych naszych mieć przenagabania i trudności albo niebezpieczeństwa, ale wolnie i swobodnie na służbie naszej być i trwać, i z niej się gdzie któremu z nich będzie się widziało wrócić, będą mogli, a w tym ani urząd, ani człowiek żaden nie ma im czynić zatrudnienia i przykrości.

Oni też tak na służbie naszej, jako i na każdym innym miejscu mają też zachować się skromnie, spokojnie, uczciwie, przeciw nam i hetmanom naszym wiernie, życzliwie, przyjaźliwie, a przeciw nieprzyjaciołom naszym mężnie pozyskując tymi [służbami] sobie dalszą łaskę naszą i stanów wszech³⁰. Co do wiadomości wszem³¹, komu to wiedzieć należy, przywodząc, rozkazujemy, aby ten nasz glejt i list powszechnego bezpieczeństwa cale i nienaruszenie trzymali i według niego się zachowali pod winami przeciw tym, którzy glejty nasze gwałcą i prawie opisanymi, na świadectwo tego pewniejszego list nasz kazaliśmy pieczęcią koronną zapieczętować.

/740/ Dan w Warszawie dnia 2 miesiąca sierpnia roku Pańskiego MDC panowania królestw naszych polskiego XIII a szwedzkiego roku VII. Sigismundus Rex³².

Переклад

/739/ 16[00] дня 2 серпня

З рукопису Метрики Коронної³³

Від КЙМ Зигмунта III

Усім загалом і кожному зокрема, кому це і т. д. повідомляємо, що за по-жертвуванням себе на службу нашу і Речі Посполитої лицарства запорозького з гетьманом своїм Самуїлом Кішкою супроти Міхая, котрий землю волоську, що була під нашою обороною, опанував і проти нас та держав наших замисел поганий, як до нас доходило, мав, вдячно прийнявши ту їх охоту, глейт наш королівський для всього згаданого лицарства задля безпеки у наших державах так укупі, як і кожного зокрема, даємо за умови, що вони, зважаючи на минулі справи і вчинки, не повинні мати ніяких гніту й утисків від урядів та підданих наших, ані небезпеки, а вільно на службі нашій перебувати, і з неї хто куди з них хотітиме піти, то зможуть, а в тому ні уряд, ані муж ніякий не має їм чинити утисків та прикрощів.

Вони теж так на службі нашій, як і на кожному іншому місці, мають та-кож поводитися скромно, спокійно, достойно, для нас і гетьманів наших ві-рно, зичливо, приязно, а проти ворогів наших мужньо шукаючи собі й далі ласку нашу і всіх станів. Це до відома всіх, кому це знати належить, доносячи, наказуємо, щоб цей наш глейт і лист загальну безпеку ціло й непорушно три-мали і стосовно нього поводитися під карою для тих, котрі глейти наші гвал-тують і правами (?) описаними, для засвідчення кращого лист наш наказали ми коронною печаткою запечатати.

/740/ Даний у Варшаві дня 2 місяця серпня року Божого 1600 панування королівствами нашими польським XIII-го, а шведським року VII-го. Король Сигізмунд.

№ 2

**Охоронний лист (глейт) короля Зигмунта III
для запорозького війська під командуванням
гетьмана Самійла Кішки**

Б.м., б.д. [Варшава, серпень 1600 р.]

/171⁶⁴ Wszem wobec i każdemu z osobna, komu to należy wiedzieć, */171v/* a mianowicie wojewodom, kasztelanom, starostom, podstarościm, burmistrzom, wójtom i inszym urzędnikom, także nie będącym na urzędach żadnych książeptom, paniętom, szlachcie i innym ludziom, do którychby wiadomości list ten nasz przyszedł uprzej[mie] i wier[nie] nam miłym łaskę naszą królewską...

Wiadomo wam czynim[y], że Wojsko Zaporowskie z hetmanem swym Samuelem K[oszką] idą na służbę naszą i R[zeczy]p[ospolitej], oddając nam w tym wiarę i posłuszeństwo swoje. I tak napominamy i rozkazujemy, aby wszędzie, gdziekolwiek by przyszli do miast, miasteczek i wsi naszych i poddanych naszych, albo z nich którykolwiek przyszed[ł] i mieszkanie abo przebywanie swoje miał, także żony, dzieci i majątności ich były bezpieczne, żadnego przenagabania i trudności nie miały, owszem obronę od urzędów i sprawiedliwości we wszelakich krzywдах i sprawach swych.

A inaczej mieć nie chcemy pod łaską naszą...³⁵ [i srogim karaniem].

Переклад

/171/ Усім загалом і кожному зокрема, кому це необхідно знати, */171v/* а саме воєводам, каштелянам, старостам, підстаростам, бурмістрам, війтам та іншим урядникам, також князям, котрі не займають ніяких посад, панам, шляхті та іншим людям, до яких відома цей лист наш би дійшов, зичливим і вірно нам милим ласку нашу королівську...

Повідомляємо, що Військо Запорозьке з гетьманом своїм Самійлом К[ішкою] йдуть на службу нашу і Речі Посполитої, засвідчуючи нам у цьому віру і послух свій. I так нагадуємо та наказуємо, щоби всюди, де б не прийшли до міст, містечок і сіл наших та підданих наших, коли б із них хтось прийшов і мешкав або перебував, також дружини, діти і маєтки їх були безпечні, ніякого гніту і утисків не мали, а загалом захист з боку урядів та справедливість в усіляких кривдах і справах своїх.

A інакше щоб було не хочемо під загрозою неласки нашої... [і суворого покарання].

BK, sygn. 344, k. 171–171v.

№ 3

**Лист Марка Ковтуна, гетьмана Війська Запорозького,
до Януша Острозького³⁶, краківського каштеляна**

Чуднів, 22 жовтня 1602 р.

/2⁶⁷ Jaśnie Oświecone Książę, wielmożny Panie a Panie nasz miłościwy[!]

Służby swe najniższe w miłościwą łaskę WXM NMP pilnie oddaję.

Za skutek wielmożnej łaski WXM NMP wielce dziękujemy społecznie z sotnikami i z atamanią, i z czernią Wojska naszego, którą WXM przeciwko nam,

podnóžkom swym, pokazać gorliwie raczył, szczodrobliwie chleba i soli nie żałując, za co my WXM z sotnikami, z atamanią i z czernią Wojska naszego zawsze na najmniejsze rozkazanie WXM jesteśmy służyć gorliwi.

Dziś JOX towarzyszków z Wojska naszego do WXM NMP w potrzebie swej ślemy, to jest Pawła Czornobyłca, Wierzchowskiego[,] Miska Turczyna, atamanią Wojska Zaporoskiego pokornie [a] uniżenie WXM prosząc, żeby WXM z miłościwej łaski swej konie towarzyszków Wojska naszego w zatrzymaniu swym z siodłami i z inszymi rzeczami w kluczu Czudnowskim, opactwie WXM, z miłościwej łaski powracać rozkazać raczył, o czym ci posłańcy WXM ustnie sprawę rzeczy o wszystkim dadzą.

O te listy, które są przy WXM, list JMP wojewody lubelskiego i list JMP wojewody kijowskiego NMP i dobrodzieja, pokornie i uniżenie WXM prosimy, żeby WXM przez posłańce te nam miłościwie oddać raczył.

Co my za takowe szczodrobliwie dobrodziejstwo WXM społecznie wszyscy, Wojsko nasze Zaporoskie, ofiarując się podnóžkami, WXM służyć jesteśmy gorliwi. Nie wątpiąc w miłościwej łasce WXM, że to WXM na pisanie nas, podnóžków swych, wszystko uczynić będziesz raczył.

/3/ Powtórnie najniższe służby swe zaliczam pilnie w miłościwą łaskę WXM MMP.

Dan w Czudno[wie]³⁸ die 22 października roku 1602.

WXM MMP najniższy podnóžek i służyć gotowy

Marko Kołtun

Hetman Wojska Zaporoskiego

/4/ JO Panu a Panu Januszowi książęciu [Ostrog]skiemu, kasztelanowi kra[kowskie]mu, staroście białocer[kiewskiem]u, czerkaskiemu, [P]MM³⁹.

Переклад

/2/ Ясноосвічений княже, вельможний пане а пане наш милостивий!

Служби свої найнижчі милостивій ласці ВКМ НМП пильно віддаю.

За наслідок вельможної ласки ВКМ НМП дуже дякуємо враз із сотниками, і отаманами, і з черню⁴⁰ Війська нашого, котру ВКМ для нас, підніжків своїх, чуйно показати зволив, щедро хліба і солі не шкодуючи, за що ми ВКМ з сотниками, отаманами і з черню Війська нашого завжди на найменший наказ ВКМ палко готові служити.

Нині ясноосвіченому князеві товаришів із Війська нашого до ВКМ НМП через потребу свою посилаємо, а саме Павла Чорнобильця, Верховського, Міська Турчина, від отаманів Війська Запорозького покірно та смиренно ВКМ просячи, щоб ВКМ з милостивої ласки своєї коней товаришів Війська нашого, затриманих із сідлами та іншими речами в Чуднівському ключі, абатстві ВКМ, з милостивої ласки зволив наказати повернути, про що ці посланці ВКМ усно стан справ про все дадуть.

Про ті листи, що є при ВКМ, лист ЙМП воєводи любельського⁴¹ і лист ЙМП воєводи київського⁴² НМП і добродія, покірно і смиренно ВКМ просимо, щоб ВКМ через посланців їх нам милостиво віддати зволив.

А ми за таке щедре добродійство ВКМ разом усі, Військо наше Запорозьке як підніжки ВКМ пильно служити готові. Не сумніваючись у милостивій ласці ВКМ, що це ВКМ на лист наш, підніжків своїх, усе вчинити зволиш.

/3/ Ще раз найнижчі служби свої зараховую до милостивої ласки ВКМ MMP.

Даний у Чуднові дня 22 жовтня року 1602-го.

ВКМ ММП найнижчий підніжок і служити готовий
 Марко Ковтун,
 гетьман Війська Запорозького

/4/ Ясноосвіченому пану а пану Янушеві, князеві Острозькому, каштелянові краківському, старості білоцерківському, черкаському, ПММ.

ВР ЛНБ, ф. 5, оп. 2, спр. 677.

¹ Варто згадати, передовсім, такі видання: Жерела до історії України-Руси / ред. І. Крип'якевич. – Львів, 1908. – Т. VIII. – Т. 1 : Матеріали до історії української козаччини. – 467 с. та *Listy Stanisława Żółkiewskiego 1584–1620 / wydał [Jan] T[adeusz] Ks[ia]że L[ubomirski]*. – Kraków, 1868. – 152 s.

² Цікаво, що пошуки ці проводилися не лише представниками вітчизняної історіографії. Так, український історик Віктор Брехуненко разом із польським дослідником козаччини Мірославом Нагельським віднайшли й опублікували кілька епістоляріїв козацьких ватажків 1597–1600 рр., серед них – лист невідомого досі козацького ватажка Бартоша Проснідича до польського короля Зигмунта III від 28 лютого 1597 р. (див.: *Брехуненко В., Нагельський М.* Дванадцять листів гетьманів Війська Запорозького XVI – першої половини XVII століття з польських рукописних зібрань // Український археографічний щорічник. Нова серія. — К.–Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – Т. 11/12. – С. 440–442), а інструкцію Зигмунта III для Яна Волинця, посланця до Війська Запорозького, від 26 січня 1600 р. відшукав та ввів до наукового обігу молдавський історик Валентин Константінов (див.: *Konstantinov V.* Câteva informații cu privire la istoria românilor păstrate în fondul Extranea IX Polen de la Riksrakivet din Stockholm (Suedia) // *Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept.* – 2012. – V. II. – P. 60).

³ У вже згаданому виданні кореспонденції С. Жулкевського на с. 76–77 вміщено датований березнем 1596 р. лист начебто від “волоського князя Міхая до Яна Замойського”. Проте є підстави вважати, що упорядник помилився. На те, що адресатом Міхая є не Замойський, а запорожці, вказує навіть інтитуляція, де зичиться здоров’я гетьманові “разом з усім рицарством В[ашої] М[илості] Війська Запорозького, так полковникам, сотникам, і теж всім старшим і молодшим”).

⁴ *Волощук М.* Валасько-польське збройне протистояння за Молдову в кінці XV ст. // *Русин.* – 2010. – № 2 (20). – С. 63.

⁵ *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Нью-Йорк, 1956. – Т. VII : Козацькі часи – до р. 1625. – С. 246.

⁶ Про волосько-польський конфлікт детальніше див., наприклад, у працях польських дослідників: *Biełkowska D.* Michał Waleczny. – Katowice, 1975. – 190 s.; *Górski K.* Wojna z wojewodą wołoskim Michałem // *Ateneum.* – 1892. – Т. IV. – S. 251–270.

⁷ *Konstantinov V.* Op. cit. – S. 60.

⁸ *Брехуненко В., Нагельський М.* Вказ. праця. – С. 441–442; *Eberle J.* Samuel Koszka // *Polski Słownik Biograficzny.* – Wrocław, 1968. – Т. XIV/3. – S. 373–374.

⁹ *Listy Stanisława Żółkiewskiego...* – S. 103.

¹⁰ *Archiwum Główne Akt Dawnych* (далі: AGAD), zespół 358 : *Archiwum Zamoyskich*, sygn. 687 : *Listy do Jana Zamoyskiego od różnych osób, 1588–1604*

i b.d., s. 52–53v (за надання електронної версії цього архівного матеріалу автор висловлює глибоку вдячність док. іст. наук, проф. Віктору Брехуненкові).

¹¹ Listy Stanisława Żółkiewskiego... – S. 105.

¹² Listy Stanisława Żółkiewskiego... – S. 107.

¹³ Жерела... – С. 100

¹⁴ Biblioteka im. książąt Czartoryskich w Krakowie (далі: BCz), sygn. 126 : Teki Naruszewicza, t. 126 : Zygmunt III, s. 739–740.

¹⁵ Biblioteka Kórnicka (далі: BK), sygn. 344 : Księga wypisów z akt Kancelarii Koronnej i prowincjonalnych : memorabilia wzorce. 1600–1643, XVII w., k. 171–171v.

¹⁶ Eberle J. Op. cit. – S. 373–374.

¹⁷ Грушевський М. Вказ. праця. – С. 316; Eberle J. Op. cit. – S. 374.

¹⁸ Грушевський М. Вказ. праця. – С. 317.

¹⁹ Яворницький Д. Історія запорізьких козаків / перекл. І. Сварник. – Львів, 1991. – Т. 2. – С. 114.

²⁰ Listy Stanisława Żółkiewskiego... – S. 117.

²¹ Зокрема, зберігся лист “гетьмана” Івана Куцьковича до галицького стражника Юрія Струся, датований травнем 1602 р. (див.: AGAD, zespół 358 : Archiwum Zamoyskich, sygn. 3036 : Akta dotyczące różnych krajów europejskich i stosunków z nimi, 1598–1791, s. 40–42), та два листи від 4 та 30 грудня 1602 р. цього ж козацького очільника до великого канцлера литовського Лева Сапеги й до коронного гетьмана відповідно (див.: Яворницький Д. Вказ. праця. – С. 114; Listy Stanisława Żółkiewskiego... – S. 118–121).

²² Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника (далі: ВР ЛНБ), ф. 5 : Збірка рукописів, автографів, грамот і дипломів бібліотеки Національного інституту ім. Оссолінських у м. Львові. XV–XX ст., ф. 2 : Автографи бібліотеки Національного інституту ім. Оссолінських, spr. 677 : Kołtun Marko, hetman. List do Janusza Ostrogskiego, kasztelana krak. 1602. – 4 с.

²³ Розшифрування цього й наступних позначень див. у списку позначень перед додатками.

²⁴ Схожий розділ Війська тягнувся, напевно, ще із 1597 р., коли офіційним старшим був Тихін Байбуза, а нереєстрове козацтво очолював Федір Полоус, котрі вели між собою криваву війну. Про це детальніше див.: Грушевський М. Вказ. праця. – С. 244.

²⁵ Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w. / red. K. Lepszy. – Warszawa, 1953. – 65 s.

²⁶ Див., наприклад: Korespondencja Stanisława Koniecpolskiego Hetmana Wielkiego Koronnego 1632–1646 / oprac. A. Biedrzycka. – Kraków, 2005. – 775 s.; Relacje wojenne z pierwszych lat walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i Mieczem” (1648–1651) / red. M. Nagielski. – Warszawa, 1999. – 431 s.

²⁷ Зигмунт III Ваза (1566–1632) – польський король у 1587–1632 рр.

²⁸ Допис нижче: pierwszy.

²⁹ В оригіналі: każdego.

³⁰ В оригіналі: wsiech.

³¹ В оригіналі: wsim.

³² Внизу приміткою подано, вірогідно, ім’я копіюста: Simon Rudnicki.

³³ Метрика Коронна (Метрыка Koronna, Metrica Regni) – зібрання актів, виданих королем та сеймом Польської Корони у XV–XVIII ст.

³⁴ Перед документом примітка: Do starostów.

³⁵ Незрозуміле скорочення із двох літер (можливо, “rg” чи “ig”).

³⁶ Януш-Іван Васильович Острозький (бл. 1554–1620), князь, магнат українського походження, краківський каштелян та волинський воєвода, засновник Ординації князів Острозьких.

³⁷ На першій сторінці знаходяться записи різними почерками: “Марк Колтун – гетьман запорожский 1602” та “Marek Kołtun Hetman Woysk Zaporowskich. List do X[się]cia Janusza Ostrogska[iego] kaszt[elsna] Krak[owskiego] – z prośbą ażeby konie i listy zabrane w Czudnowie oddane były – R[o]ku 1602”.

³⁸ Останні літери слова затерті.

³⁹ *Autor tego artykułu składa serdeczne podziękowania za pomoc podczas przygotowania tekstu źródeł do edycji wszystkim użytkownikom strony lang-8.com, którzy do tego przyłączyli się (najbardziej gedwimere i fugitivus).*

⁴⁰ Під означенням “чернь” тут мається на увазі рядовий склад Війська.

⁴¹ Мова йде про Марка Собеського (бл. 1550–1605), польського магната, великого хорунжого коронного.

⁴² Йдеться про князя Костянтина-Василя Острозького (1526–1608), українського магната, “некоронованого короля Русі”.

The author analyses found out sources of the history of Ukrainian Cossacks of 1600-1602 biennium, namely: the Royal Universal and Protective Act to Cossack army led by Samiylo Kishka, covered by the Government of the Polish–Lithuanian Commonwealth to participate in the campaign against Wallachian ruler Michael the Brave, and a letter of request of still unknown Cossack hetman Marko Kovtun to Cracow castellan, Ukrainian magnate Janusz Ostrogski. Texts with translations to Ukrainian, notes and comments are published for the first time.

Key words: the Zaporizhzhya Army; the Polish–Lithuanian Commonwealth; Samiylo Kishka; Marko Kovtun; publishing of sources.